

ЗАХИСТ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ

2025

*Протокол Вченої ради Одеського державного університету
внутрішніх справ № 16 від 30.12.2025*

Рецензенти:

Мілорадова Наталя Едуардівна – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри психології, соціології та педагогіки Харківського національного університету внутрішніх справ;

Богдан Василь Володимирович – начальник Управління ювенальної превенції Департаменту превентивної діяльності Національної поліції України;

Блага Алла Борисівна – доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільного та кримінального права і процесу Чорноморського національного університету імені Петра Могили.

Захист прав дитини в умовах воєнного стану : Колективна монографія. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. 1232 с.

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1. Медико-правові проблеми протезування та реконструктивної хірургії у дітей, постраждалих внаслідок російсько-української війни (Афтанасів В. М., Панкевич О. З.).....	1
1. Кваліфікація ампутації як медичної необхідності в умовах збройного конфлікту.....	2
2. Конституційно-правові гарантії доступу до протезування та реабілітації: межі відповідальності держави.....	10
СЕКЦІЯ 2. Механізм захисту прав дитини від цифрового насильства: міжнародні норми та реалії воєнного стану в Україні (Барабаш О. О.)	25
1. Міжнародно-правові засади захисту прав дитини від цифрового насильства.....	27
2. Характеристика дитячого насильства в цифровому просторі.....	29
3. Найкращі інтереси дитини як основа захисту прав дитини в цифровому просторі	33
СЕКЦІЯ 3. До проблеми захисту прав дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів (Борисова В. І., Явор О. А., Борох Т. С.).....	40
1. Загальні положення захисту прав дитини за законодавством України..	40
2. Захист прав дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів.....	50
СЕКЦІЯ 4. Міжнародно-правові стандарти цивільно-правового захисту прав дітей в умовах збройної агресії (Брусакова О. В., Кириченко Т. С.)	63
1. Міжнародні стандарти цивільно-правового захисту прав дітей в умовах збройного конфлікту.....	64
2. Здійснення цивільно-правового захисту прав дітей в умовах збройного конфлікту.....	76
СЕКЦІЯ 5. Право дітей на безпечне середовище в умовах воєнного стану (на прикладі російсько-української війни) (Вайда Т. С.)	88
1. Захист прав дітей та деякі їх обмеження в умовах запровадженого в Україні правового режиму воєнного стану	92
2. Вибухонебезпечні предмети-наслідки війни як небезпечний елемент деокупованого середовища для проживання дітей.....	99
3. Навчання учнівської молоді заходам безпеки при поводженні з вибухонебезпечними предметами	103
СЕКЦІЯ 6. Теоретико-методологічні складові соціально-педагогічної роботи з дітьми в умовах війни (Васильєва-Халатникова М. О.).....	118

1. Напрямки соціально-педагогічної роботи з дітьми	119
2. Форми та методи соціально-педагогічної роботи з дітьми	123
3. Соціально-педагогічні практики роботи з дітьми в умовах війни в Україні.....	134
СЕКЦІЯ 7. Еволюція прав дітей у контексті конфліктів від історичних практик до сучасних механізмів захисту (Веселовська Н. О.)	147
1. Участь дітей у військово-дипломатичних практиках в цивілізаційному розвитку	148
2. Розвиток правового статусу дітей та утвердження медіаційних практик у сучасному світі	159
СЕКЦІЯ 8. Правові основи захисту прав дитини в умовах війни (Войчишина М. В.)	170
1. Проблеми захисту прав дитини в умовах війни	171
2. Гарантії захисту прав дитини в умовах війни.....	174
СЕКЦІЯ 9. Теоретико-правові та прикладні аспекти застосування способів захисту сімейних прав та інтересів дитини в умовах правового режиму воєнного стану (Гаврік Р. О.)	183
1. Прикладні аспекти застосування способів захисту сімейних прав та інтересів дитини її батьками (законними представниками) в умовах правового режиму воєнного стану	184
2. Окремі питання застосування способів захисту сімейних прав та інтересів дитини органами опіки та піклування	196
3. Способи захисту сімейних прав та інтересів дитини правозахисними органами та організаціями.....	203
СЕКЦІЯ 10. Особливості забезпечення прав малолітніх дітей та контролю за виконання ними своїх обов'язків в умовах воєнного стану (Галуцько В. М, Шерстюк Г. М.)	215
1. Особливості правового статусу малолітньої дитини.....	216
2. Специфіка реалізації прав малолітніх дітей та в умовах військової агресії	223
3. Специфіка контролю за дотриманням малолітніми дітьми своїх обов'язків в надзвичайних умовах	230
СЕКЦІЯ 11. Роль органів державної влади та міжнародних організацій у забезпеченні прав дітей під час війни (Давиденко В. В.)	245
СЕКЦІЯ 12. Ціннісно-сміслові орієнтації в управлінських та освітніх процесах закладу освіти як невід'ємна складова захисту прав дитини на якісну освіту (Дмитрук З. А.)	265
1. Теоретичні засади щодо включення ціннісно-сміслових орієнтацій в управлінські процеси закладу освіти.....	268

2. Практика управління закладом загальної середньої освіти на ціннісних засадах як аспект захисту прав дитини щодо якісних освітніх послуг.....	276
3. Практичні ціннісні засади управління закладом вищої освіти як невід’ємна частина захисту права молоді на доступ до якісної освіти.....	281
СЕКЦІЯ 13. Захист спадкових прав дітей в умовах воєнного стану в Україні в нотаріальному порядку (Долинська М. С.)	298
1. Зародження та еволюція інституту спадкування, в тому числі інституту обов’язкових спадкоємців	300
2. Розвиток правового регулювання спадкування у незалежній Україні протягом 1991–2025 років	304
3. Особливості видачі свідоцтв про право на спадщину на користь дітей у нотаріальному порядку, в тому числі під час воєнного стану в державі	311
СЕКЦІЯ 14. Міжнародно-правовий захист прав дітей в умовах вимушеної міграції (Єсімов С. С., Ковалів М. В.)	327
1. Міжнародно-правовий захист дітей-біженців	328
2. Міжнародно-правовий захист дітей переміщених у країні	337
СЕКЦІЯ 15. Реалізація права на освіту дітей з інвалідністю: практика України і іноземний досвід (Зверєва К. С.)	351
1. Сучасний стан та практична реалізація інклюзивної освіти в Україні. 351	
2. Міжнародний досвід впровадження інклюзивної освіти.....	356
3. Невирішені проблеми та рекомендації щодо вдосконалення національної системи.....	358
СЕКЦІЯ 16. Реалізація права на професійну правничу допомогу малолітніми та неповнолітніми особами в Україні (Ігнатова А. С.) ...	364
1. Теоретико-правові засади реалізації права на професійну правничу допомогу	365
2. Цивільна дієздатність малолітніх та неповнолітніх осіб як передумова укладення договору про надання професійної правничої допомоги	367
3. Аналіз судової практики Верховного Суду.....	369
4. Перспективи забезпечення права дитини на професійну правничу допомогу в національному та міжнародному вимірах	372
СЕКЦІЯ 17. Криміналістична характеристика злочинців проти дітей та методичні підходи до їх розшуку (Калюга К. В., Чорний В. А.).....	378
1. Криміналістична характеристика особи злочинця, що посягає на права та свободи дітей.....	383
2. Встановлення місцезнаходження дітей, зниклих безвісті за особливих обставин, як складова захисту прав дітей в умовах збройної агресії.....	392

СЕКЦІЯ 18. Психологічна безпека дитини в умовах збройної агресії (Ковальчук З. Я.).....	406
1. Теоретико-методологічні засади дослідження психологічної безпеки дитини	407
2. Психологічні умови та механізми забезпечення психологічної безпеки дитини в освітньому середовищі	417
СЕКЦІЯ 19. Ціннісні та змістовні орієнтири дотримання прав дитини в умовах воєнних дій (Ковбан А. В.)	438
1. Ціннісні орієнтири міжнародного права щодо забезпечення прав дитини під час воєнних дій	439
2. Напрями державної політики щодо забезпечення захисту прав дитини під час воєнних дій	445
СЕКЦІЯ 20. Роль державного бюро розслідувань у забезпеченні прав дітей в умовах воєнного стану (Козленко О. О.)	453
1. Національні механізми забезпечення прав дитини в умовах воєнного стану	455
2. Характеристика інституційної спроможності ДБР щодо забезпечення прав дітей	460
3. Особливості взаємодії ДБР з Національною поліцією України щодо забезпечення прав дітей	470
СЕКЦІЯ 21. Захист прав дитини в умовах війни: криміналістичні технології та штучний інтелект (Комісарчук Р. В.) ..	487
1. Теоретико-методологічні основи захисту прав дитини в умовах війни	489
2. Виявлення злочинів проти дітей за допомогою криміналістичних технологій і ШІ	500
3. Розслідування злочинів з використанням ШІ	506
4. Попередження та захист прав дитини в умовах війни	512
5. Судова практика та стандарти використання ШІ по захисту прав дитини в умовах війни	518
6. Перспективи розвитку криміналістичних технологій із захисту дітей у воєнних та кризових умовах	521
СЕКЦІЯ 22. Булінг в освітньому середовищі: роль та місце Національної поліції у подоланні цього явища (Корнієнко М. В., Сухарева А. О.)	532
1. Нормативно-правові засади щодо протидії булінгу	533
2. Особливості провадження у справі про адміністративне правопорушення, передбачене ст. 173-4 КУпАП.....	537

СЕКЦІЯ 23. Насильство щодо дітей у закладах освіти в умовах воєнного стану: сутність, причини та наслідки (Корогод С. В.).....	544
1. Жорстоке поводження і насильство та його форми у закладах освіти як соціально-правова проблема сучасного суспільства	545
2. Комплекс причин і чинників, що зумовлюють насильство в освітньому середовищі.....	549
3. Запобігання та протидія насильству щодо дітей у закладах освіти	555
СЕКЦІЯ 24. Правовий статус дитини – жертви війни: адміністративно-правові аспекти реалізації та захисту в Україні (Кравцова Т. М.).....	561
1. Поняття правового статусу дитини – жертви війни.....	562
2. Нормативне визначення правового статусу дитини – жертви війни в Україні та його еволюція	569
3. Адміністративно-правові механізми реалізації статусу дитини – жертви війни в Україні	582
4. Основні адміністративно-правові прогалини у реалізації статусу дітей-жертв війни в Україні.....	595
СЕКЦІЯ 25. Особливості реалізації змісту окремих інститутів влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, в умовах воєнного стану (Маковій В. П.)	609
1. Правовий режим патронату в умовах екзистенціальних викликів	611
2. Правовий режим дитячого будинку сімейного типу в умовах воєнного стану	615
3. Договірні конструкції у змісті форм влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування	618
СЕКЦІЯ 26. Проблеми протидії торгівлі дітьми у контексті збройної агресії (Марін О. К., Савайда О. І., Вишневська І. А.).....	629
1. Правова оцінка викрадення та депортації українських дітей під час збройної агресії рф.....	629
2. Насильницька передача дітей з однієї групи в іншу як форма геноциду	638
3. Проблеми повернення та реінтеграції українських дітей	642
СЕКЦІЯ 27. Protection of Children’s Rights During War in the Practice of the European Court of Human Rights and Ukrainian Courts (Martsenko N. S.).....	649
1. The Dual Mechanism of International Protection of Children’s Rights During Armed Conflicts	650
2. The European Court of Human Rights’ Practice on the Protection of Children’s Rights in Armed Conflicts	655
3. ECtHR Practice as a Guideline for National Courts of Ukraine in the Protection of Children’s Rights During Armed Conflict	663

СЕКЦІЯ 28. Захист прав дітей в умовах війни: міжнародні гарантії та національні правові механізми в сфері визначення місця проживання (Мельник Н. В., Кучер В. О.).....	672
1. Правові механізми захисту прав дітей в умовах війни: український та міжнародний контекст.....	674
2. Визначення місця проживання дитини в умовах збройного конфлікту: міжнародні стандарти та національна практика.....	683
СЕКЦІЯ 29. Placement of children without parental care in war conditions: a comparative aspect (Mendzhul M. V., Fetko Yu. I.)	702
1. The principle of the best interests of the child and placement of children without parental care in European countries	703
2. Forms of arrangement of children without parental care in Ukraine.....	705
СЕКЦІЯ 30. Protecting the rights of the child in armed conflicts: international standards and the Ukrainian context (Nikitina I. P., Ishchenko T. V.)	717
1. Prerequisites of the problem and problem formulation	718
2. Comparative analysis of international experience in protecting children's rights.....	720
3. Protecting Children's Rights in Wartime: The Ukrainian Context.....	727
СЕКЦІЯ 31. Теоретичні засади організації соціального супроводу дітей та сімей з дітьми, які належать до категорії внутрішньо переміщених осіб у воєнний час (Обіход М. М., Лис В. В.).....	735
1. Специфіка соціальної роботи та соціального супроводу дітей і сімей з дітьми, які мають статус внутрішньо переміщених осіб.....	736
2. Регламентация питань соціального супроводу дітей та сімей з дітьми, які мають статус внутрішньо переміщених осіб, у правовому та нормативному полі.....	749
СЕКЦІЯ 32. Компетентнісний вимір підготовки фахівців із соціальної роботи: цифрова грамотність і м'які навички як інструменти захисту прав дитини в умовах війни (Петровська К. В., Тургенева А. О.).....	761
1. Цифрова грамотність як ключова компетентність сучасного фахівця із соціальної роботи у сфері захисту прав дитини	762
2. Soft skills як основа професійної підготовки фахівців із соціальної роботи для захисту прав дитини.....	768
3. Інтеграція цифрових компетентностей і soft skills у підготовці фахівців соціальної роботи як умова захисту прав дитини у воєнний час	773
СЕКЦІЯ 33. Цифрові права дітей: правовий вимір сучасності (Піхурець О. В.).....	780
1. Аналіз нормативно-правових актів у сфері здійснення та захисту цифрових права дітей	780

2. Розуміння сутності цифрових прав дитини.....	785
3. Право на рівний доступ до Інтернету та цифрових технологій.....	786
4. Право на безпечне цифрове середовище	788
5. Право на участь у цифровому житті суспільства, включаючи можливість висловлювати погляди, думки	791
6. Право на приватність і захист персональних даних	794
7. Право на цифрову освіту (цифрову грамотність).....	796
8. Право на цифрове самовизначення (включаючи право бути забутим)....	798
9. Право на прозорість алгоритмів.....	800
СЕКЦІЯ 34. Кримінальне провадження за участю дітей: окремі процесуальні та криміналістичні аспекти (Пчеліна О. В., Пчелін В. Б.).....	
1. Дитина як суб'єкт кримінальних процесуальних відносин.....	807
2. Стандарти правосуддя, дружнього до дитини. Особливості здійснення кримінального провадження за участю дітей	813
3. Тактико-криміналістичні рекомендації щодо проведення окремих процесуальних дій за участю дітей.....	823
СЕКЦІЯ 35. Вітальна безпека дитини в умовах збройної агресії: правові гарантії, інституційні механізми та протоколи захисту (Рижов І. М., Ящук П. В.).....	
835	
СЕКЦІЯ 36. Відновне правосуддя: захист приватного інтересу в кримінальному праві (практики захисту прав неповнолітніх в умовах війни) (Светлічний І. В.).....	
854	
1. Особистість неповнолітнього правопорушника. Причини та умови злочинності неповнолітніх	858
2. Профілактичний потенціал відновного правосуддя у протидії злочинності неповнолітніх	864
СЕКЦІЯ 37. Захист прав дитини в умовах збройної агресії російської федерації проти України: міжнародно-правові механізми, національні виклики та стратегії відновлення (Семенюк-Прибатень А В.).....	
879	
1. Міжнародно-правові механізми захисту прав дитини	881
2. Національні виклики у сфері захисту прав дитини в умовах війни.....	883
3. Стратегії відновлення та перспективи вдосконалення законодавства ..	885
СЕКЦІЯ 38. Практика проведення судових психологічних експертиз щодо дітей в період повномасштабного вторгнення рф в Україну (Сліпець О. О.)	
892	
1. Розвиток і функціонування судової психологічної експертизи щодо неповнолітніх як відображення юридичної практики щодо неповнолітніх в Україні.....	893

2. Модернізація методичних підходів як умова ефективності судової психологічної експертизи неповнолітніх	904
СЕКЦІЯ 39. Теоретико-правові засади захисту прав дитини в Україні в умовах війни (Сукмановська Л. М.).....	915
1. Аналіз забезпечення захисту прав дитини в Україні на законодавчому рівні у часи війни	916
2. Дослідження діяльності суб'єктів забезпечення та захисту прав дитини в Україні у воєнний час.....	922
3. Національна поліція як суб'єкт забезпечення та захисту прав дитини в Україні.....	927
СЕКЦІЯ 40. Вербування й використання дітей у бойових діях та збройних конфліктах (Сушкова А. С.).....	938
1. Міжнародно-правове регулювання участі дітей у збройних конфліктах	939
2. Масштаби та особливості використання дітей у сучасних збройних конфліктах	944
3. Соціологічний аналіз обізнаності та оцінки наслідків вербування дітей у війнах	950
СЕКЦІЯ 41. Інституційна складова правового механізму захисту прав дитини в умовах збройного конфлікту (Тарасенко О. С.)	964
1. Інституційна система ООН в структурі міжнародно-правового механізму захисту дитинства в умовах воєнного часу.....	965
2. Національний інституційний механізм захисту прав дитини в умовах збройного конфлікту	970
СЕКЦІЯ 42. Вербування та використання дітей у збройних конфліктах: проблеми міжнародної та національної відповідальності (Татаренко Г. В., Арсентьєва О. С., Татаренко І. В.).....	979
1. Міжнародно-правові стандарти щодо участі дітей у збройних конфліктах: нормативна база та проблеми ефективності	980
2. Національне законодавство України щодо заборони використання дітей у збройних конфліктах: здобутки та проблеми реалізації	991
СЕКЦІЯ 43. Кримінально-правова охорона дитинства (Ткаченко А. О., Ткаченко П. І., Легеза Є. О.).....	1005
1. Інститут кримінально-правової охорони дитинства у правовій системі України	1006
2. Кримінально-правові засади захисту дитинства від посягань на життя та здоров'я	1007
3. Кримінально-правові механізми забезпечення охорони дитинства від злочинних посягань на волю, честь та гідність неповнолітніх осіб .	1012

4. Кримінально-правова охорона статевої свободи та статевої недоторканості дітей.....	1015
5. Особливості кримінально-правової охорони дитинства у контексті порушень особистих прав і свобод неповнолітніх.....	1023
6. Кримінально-правова охорона дитинства від протиправних посягань в контексті громадського порядку та моральності.....	1024
7. Охорона дитинства кримінально-правовими засобами від впливу незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів	1037
8. Кримінально-правова охорона дитинства у сфері фізичної культури та спорту	1046
9. Захист прав дитини від незаконної депортації у міжнародному праві та національному законодавстві	1054
10. Кримінальна відповідальність за незаконну депортацію дітей	1060
СЕКЦІЯ 44. Права дітей-біженців та внутрішньо переміщених осіб: міжнародно-правовий і національний контекст (Ульянов О. І.)	1076
1. Становище дітей-біженців та внутрішньо переміщених осіб: загальні виклики та проблеми реалізації прав.....	1077
2. Національний механізм захисту прав дітей – біженців і внутрішньо переміщених осіб: законодавство та виклики реалізації.....	1092
СЕКЦІЯ 45. Захист прав дітей військових у контексті соціальних гарантій воєнного часу (Швець Д. В., Дідик Н. І., Бесага І. В.).....	1107
1. Виплати компенсацій за невикористані дні відпусток у зв'язку із загибеллю військовослужбовця	1109
2. Помилкової повної чи часткової виплати членам сім'ї грошового забезпечення за загиблим військовим	1115
3. Вимоги членів сім'ї щодо перерахунку розміру нарахованого та належного до виплати особі за життя і неотриманими у зв'язку зі смертю грошового забезпечення	1116
4. Визначення черговості та розміру часток членів сім'ї при здійсненні виплати грошового забезпечення за загиблим військовим	1118
5. Виплати коштів членам сім'ї військового, які є громадянами російської федерації чи республіки білорусь.....	1125
СЕКЦІЯ 46. Військово-патріотичне виховання як засіб підвищення стійкості дітей та юнацтва в умовах тривалого збройного конфлікту (Швець Д. В., Шопіна І. М.)	1139
1. Захист цивільного населення України в умовах збройного конфлікту: правові аспекти	1140
2. Формування стійкості дітей та юнацтва до загроз збройного конфлікту високої інтенсивності у системі військово-патріотичного виховання ...	1149

3. Проблеми ефективності військово-патріотичного виховання дітей та юнацтва в умовах повномасштабної російської збройної агресії.....	1159
СЕКЦІЯ 47. Правовий та інституційний захист прав дитини в умовах сьогодення та повоєнної відбудови України (Юзікова Н. С.)	1175
1. Актуальні виклики та національні механізми захисту прав дитини в умовах збройної агресії та повоєнної відбудови	1176
2. Міжнародно-правові засади та гуманітарні норми захисту прав дитини у воєнних конфліктах	1183
СЕКЦІЯ 48. Відновне правосуддя за участю неповнолітніх в Україні в умовах воєнного стану на базі системи надання безоплатної правничої допомоги (Юшкевич О. Г.)	1193
1. Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх у світлі міжнародних стандартів	1194
2. Реалізація Програми відновного правосуддя за участю неповнолітніх в Україні.....	1204

ЦІННІСНІ ТА ЗМІСТОВНІ ОРІЄНТИРИ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННИХ ДІЙ

Ковбан А. В.

ВСТУП

Забезпечення прав дитини відноситься до глобальних проблем сучасності, у вирішенні яких зацікавлена вся світова спільнота. Генеральна Асамблея ООН ухвалила Декларацію прав дитини у 1959 р.¹, пізніше на її підставі була розроблена і відкрита для підписання державами Конвенція про права дитини у 1990 році². Сьогодні до зазначеного міжнародного договору приєдналися більшість держав світу. Конвенція про права дитини закріплює систему особистих, політичних, економічних, соціальних і культурних прав дитини та механізми контролю щодо реалізації положень самої конвенції.

Конвенція ООН про права дитини (п. 1 ст. 3) встановлює принцип забезпечення найкращих інтересів дитини. Зазначений принцип полягає в тому, що дитина наділяється правом на те, щоб її найкращі інтереси оцінювалися і бралися до уваги в якості першочергового міркування при прийнятті в її відношенні будь-яких дій або рішень як в державній, так і в приватній сфері. Для ефективного реформування системи прав дитини потрібно забезпечити, щоб усі рішення органів державної влади та місцевого самоврядування враховували та захищали найкращі інтереси дитини. Це означає, що пріоритетом має бути сприяння та забезпечення прав дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Тільки за останній рік за даними ООН³ відсоток насилля стосовно дітей в умовах збройних конфліктів зріс на 21 пункт. Це найвища позначка в історії світу. Кількість випадків вбивства і каліцтва виросло на 35 відсотків. Це стосується ситуації в секторі Газа, в Буркіна-Фасо, Демократичній Республіці Конго, М'янмі, Сирійській Арабській Республіці, Сомалі, Судані та в Україні.

¹ Декларація прав дитини, Прийнята резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text

² Конвенція про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

³ Експертний документ «Забезпечення безпеки дітей під час збройних конфліктів: досвід України». URL: <https://summitflg.org/ekspertnyj-dokument-zabezpechennya-bezpeky-ditej-pid-chas-zbrojnyh-konfliktiv-dosvid-ukrayiny/>

1. Ціннісні орієнтири міжнародного права щодо забезпечення прав дитини під час воєнних дій

На думку Мануїлової К. В., міжнародний захист прав дітей під час збройних конфліктів є системою взаємоузгоджених дій держав, міжнародних міжурядових та неурядових організацій, які спрямовані на розробку та забезпечення прав дитини з метою формування повноцінної та гармонійно розвиненої особистості, сприяння їх закріпленню в національному законодавстві та надання міжнародної допомоги дітям⁴. Права дітей – це одна з найважливіших глобальних проблем, яка потребує спільних зусиль усього світу. Особливо актуальним є міжнародний захист прав дитини під час збройних конфліктів.

Серед усіх міжнародних організаційно-правових механізмів сьогодні окреме місце займає захист прав дітей. Це зумовлено тим, що діти – це особлива група, для якої життєдіяльність та розвиток вимагають специфічних умов. Ініціативи щодо захисту прав дітей спочатку виникали на національному рівні в Європі. Піонером виступила Франція: вже у 1841 році там з'явилися перші законодавчі акти, що регулювали поліпшення умов праці неповнолітніх, а у 1881 році було вперше закріплено їхнє право на освіту.

Першим міжнародно-правовим документом у сфері захисту прав дитини була Конвенція про опіку над неповнолітніми⁵, прийнята в Гаазі (Нідерланди) 12 червня 1902 року на III сесії Конференції з міжнародного права. Ця Конвенція втратила чинність після ухвалення в Гаазі 19 жовтня 1996 року Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей (для України цей новий документ набув чинності 1 лютого 2008 року, після ратифікації у 2006 році)⁶.

Міжнародне законодавство визнає дітей як особливо вразливу групу і гарантує їм особливий захист, оскільки вони не беруть участі у бойових діях. Мета цих заходів – забезпечити дітям можливість рости і

⁴ Мануїлова К. В. Міжнародні стандарти захисту прав та свобод Дітей під час збройних конфліктів як найбільш вразливої категорії осіб// *Juvenile policy as a component of supporting Ukraine's national security and defense*(dedicated to the 53rd anniversary of the UN General Assembly adoption of the Declaration of the Rights of the Child and the 56th anniversary of the establishment of Dnipro– petrovsk State University of Internal Affairs): Scientific monograph. Riga, Latvia :«Baltija Publishing», 2023. 552 p. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-276-0-8>

⁵ Конвенція про опіку над неповнолітніми URL: <https://www.hcch.net/fr/instruments/the-old-conventions/1902-guardianship-convention>

⁶ Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_002#Text

розвиватися у безпеці, що є основою для формування здорової та повноцінної особистості. Війна в Україні є найбільшою загрозою для прав дітей з часів Другої світової війни. Це вимагає від міжнародної спільноти не лише допомоги, а й рішучих дій для захисту найуразливішого покоління. Новітній технічний прогрес і поява нових видів зброї в минулому столітті та сьогодні докорінно змінили характер збройних, військових конфліктів. Якщо раніше війни були здебільшого битвами між арміями на віддалених ділянках фронту, то тепер вони все більше перетворюються на загрозу для цивільного населення та збільшення театру воєнних дій та ушкоджень. Ця генеза призвела до різкого зростання кількості жертв, особливо серед мирних громадян, якщо на початку ХХ століття лише відносна кількість жертв були цивільними, то наприкінці століття ця цифра сягнула жахливих 90%. Війни починаючи з минулого століття, почали стирати визначену межу між фронтом і тилом, перетворивши цілі міста і селища на поля битв.

Найбільше страждають найуразливіші – діти. За даними ЮНІСЕФ, близько половини жертв збройних конфліктів – це діти⁷. Мільярди дітей в умовах війни, а близько 300 мільйонів із них ще не виповнилося п'яти років. Вони позбавлені дитинства, освіти, безпеки та майбутнього. Замість піклування, іграшок та освіти, діти бачать провітрені тривоги, вибухи, руйнування і насильство. Це свідчить про глибоку гуманітарну кризу, що вимагає негайної уваги міжнародної спільноти⁸.

У відповідь на ці виклики були ухвалені Додаткові протоколи до Женевських конвенцій 1949 року: Протокол I (присвячений міжнародним конфліктам) та Протокол II (присвячений конфліктам немежнародного характеру). Необхідність посилення захисту дітей під час збройних конфліктів виявила дві ключові недосконалість існуючого міжнародного права. По-перше, принцип особливого захисту дітей як найбільш вразливої групи не знайшов належного відображення у IV Женевській конвенції. По-друге, виникла гостра потреба врегулювання питання щодо залучення дітей до збройних конфліктів. Протокол I⁹ стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів та

⁷ Ситуаційний аналіз становища дітей в Україні 2024. URL: https://www.unicef.org/ukraine/en/media/49196/file/UNICEF_SitAn_2024_UKR.pdf.pdf

⁸ Стартує масштабне опитування про життя дітей і родин України// Після 12-річної перерви в Україні знову запускається Мультиіндикаторне кластерне обстеження домогосподарств (МІКС) за підтримки ЮНІСЕФ. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/new-national-survey-launched-ukraine-assess-and-track-critical-ndicators-children>

⁹ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 21 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

Протокол II¹⁰ стосується захисту жертв збройних конфліктів міжнародного характеру. Додатковий протокол I вперше офіційно закріпив принцип особливого захисту дітей під час міжнародних збройних конфліктів. Цей принцип вимагає, щоб діти користувалися особливою повагою і були захищені від будь-яких непристойних посягань. Сторони конфлікту зобов'язані надавати дітям захист і допомогу, необхідну через їхній вік або інші обставини. Протокол I вимагає від учасників конфлікту максимально можливих зусиль, щоб не допустити безпосередньої участі дітей, молодших п'ятнадцяти років, у збройних діях.

Якщо діти все-таки потрапляють під контроль протилежної сторони, вони зберігають право на особливий захист, незалежно від їхнього статусу (військовополонені чи ні). У випадку арешту, затримання чи інтернування, пов'язаного з конфліктом, дітей необхідно утримувати окремо від дорослих, якщо тільки вони не можуть залишатися разом зі своєю сім'єю.

Додатковий протокол II фокусується на забезпеченні дітей необхідною турботою та допомогою під час збройних конфліктів міжнародного характеру та охоплює систему принципів: сприяння воз'єднанню сімей, які були тимчасово роз'єднані; заборону вербування дітей віком до 15 років до збройних сил або груп; особливий захист дітей, молодших 15 років, які брали участь у конфлікті й потрапили в полон; дозвіл на тимчасову евакуацію дітей із зони бойових дій. Крім того, Протокол II гарантує права осіб, позбавлених волі з причин, пов'язаних із конфліктом, незалежно від їхнього статусу (інтерновані, затримані чи піддані кримінальному переслідуванню). П. 2 ст. 77 Додаткового протоколу I 1977 року дублює п. 3 ст. 38 Конвенції, п. 3 ст. 4 Додаткового протоколу II 1977 року регламентує питання забезпечення дітям необхідного піклування та допомоги в період збройних конфліктів міжнародного характеру, зокрема, освіти, релігійного й морального виховання, воз'єднання роз'єднаних сімей; окремо, наголошується, що діти, які не досягли 15-річно-го віку, не підлягають вербуванню у збройні сили або групи, і їм не дозволяється брати участь у воєнних діях.

На думку Турченко О.Г., та Пилипишиної І.І.¹¹, державам, як основним відповідальним суб'єктам за життя, безпеку їх населення, необхідно підвищувати рівень координації і взаємодії щодо потреб дітей

¹⁰ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 21 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів міжнародного характеру. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text

¹¹ Турченко О.Г., та Пилипишина І.І., Забезпечення прав дітей в умовах збройного конфлікту в Україні. URL: DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.11>

і молоді під час збройних конфліктів і в постконфліктних ситуаціях; сторони збройного конфлікту повинні чітко дотримуватися зобов'язань, щодо захисту цивільних осіб загалом, дітей, зокрема, не тільки за міжнародним гуманітарним правом, а і за нормами загального міжнародного права.

Ще одним ключовим міжнародним документом для захисту цивільного населення, включно з дітьми, є IV Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни (12 серпня 1949 року)¹². Конвенція поширює на дітей, як частину цивільного населення, всі свої положення. Вони встановлюють загальні принципи гуманного поводження: повагу до життя, фізичної та психологічної недоторканності, людської гідності, заборону зневаги та приниження, а також заборону позасудового засудження та покарання. Крім того, Конвенція суворо забороняє щодо цивільних осіб (включно з дітьми) такі дії, як тортури, тілесні покарання, медичні дослідження, колективні покарання, репресалії, залякування, тероризм та взяття в заручники чи незаконна депортація.

Окремо можна зазначити норму ч. 2 ст. 8 Статуту Міжнародного кримінального суду, яка зазначає, що призов та військову службу чи мобілізацію дітей, які не досягли 15-річного віку, або з їх активне використання у бойових діях у межах як міжнародних, так і неміжнародних збройних конфліктів визнаний військовим злочином¹³. Римський статут Міжнародного кримінального суду передбачає захист дітей, зокрема, забороняючи злочини проти них та надаючи їм особливий статус у судових процесах. Практика Міжнародного кримінального суду щодо дітей включає розгляд справ, де діти є жертвами, свідками або обвинуваченими. Суд може застосовувати спеціальні процедури для захисту дітей-свідків, забезпечуючи їхню безпеку та психологічний комфорт під час судових процесів (прихованість особистості, участь у процесі за допомогою відеоконференції або присутність психологів, тощо). Серед особливостей можна підкреслити це те, що у деяких випадках діти можуть бути залучені до реабілітаційних програм замість судового процесу та у випадках, коли діти є обвинуваченими у скоєнні злочинів, застосовуються спеціальні процедури, спрямовані на їхню реабілітацію та інтеграцію до суспільства. Серед прикладів розгляду справ

¹² Конвенція (IV) про захист цивільного населення під час війни 1949 р. URL: <https://www.icrc.org/ru/doc/resources/documents/misc/geneva-convention-4.htm>

¹³ Римський Статут Міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

Міжнародного кримінального суду щодо дітей, це насильство в Сирії та злочини проти дітей у Конго¹⁴.

Регіональні міжнародні механізми захисту прав дитини створюються на основі угод між окремими групами держав, зазвичай у межах певних географічних зон. Наприклад, в Африці діє Африканська Хартія про права і благополуччя дитини (1990 р.), прийнята в рамках Організації Африканської Єдності. Однак найбільш розвинуеною серед цих регіональних систем є європейська, чия ефективність та вплив найкраще проявляються через практику Європейського суду з прав людини.

Рішення Європейського суду з прав людини, що стосуються захисту прав дитини, базуються на трьох основних документах: Конвенції про захист прав людини, Загальній декларації прав людини та Конвенції про права дитини. ЄСПЛ, визнаючи вразливість дітей, підкреслює їхнє право на особливий захист. Це означає, що кожна дитина має право на заходи захисту, необхідні відповідно до її статусу, які повинні надавати її сім'я, суспільство та, що важливо, держава. Для прикладу можна згадати пункт 76 справу «Мамчур проти України»¹⁵, заява № 10383/09, §100, 16 липня 2015 року, в якому Суд наголошує ціннісний орієнтир, що «при визначенні найкращих інтересів дитини в конкретній справі слід брати до уваги два міркування: по-перше, в найкращих інтересах дитини зберегти її зв'язки з сім'єю, окрім випадків, коли доведено, що сім'я непридатна або явно дисфункціональна; і по-друге, в найкращих інтересах дитини забезпечити її розвиток в безпечному, надійному і стабільному середовищі та в середовищі, що не є дисфункціональним».

Європейській системі захисту прав дитини має включати ініціативи Ради Європи, Європейського Союзу та неурядових організацій. Зокрема, Рада Європи відіграла значну роль, ухваливши низку документів, програм та рекомендацій, спрямованих на вирішення конкретних проблем у сфері дитячих прав (Європейська конвенція про здійснення прав дітей¹⁶, Конвенція про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства¹⁷, Європейська конвенція про усиновлення дітей¹⁸, Європейська конвенція про захист прав та основоположних

¹⁴ Зрозуміти Міжнародний кримінальний суд. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2023-06/UICC-UKR-rgb.pdf>

¹⁵ Рішення у справу «Мамчур проти України» (Заява № 10383/09). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a93#Text

¹⁶ Європейська конвенція про здійснення прав дітей. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135#Text

¹⁷ Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text

¹⁸ Європейська конвенція про усиновлення дітей. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a17#Text

свобод 1950 року¹⁹ тощо). Європейська регіональна система захисту прав дитини не лише має власні ініціативи, але й застосовує всі міжнародно-правові документи у сфері прав людини. Що стосується Ради Європи, то вона зосереджує зусилля на інформаційно-просвітницькій діяльності та впровадженні програм, присвячених найгострішим проблемам прав людини, включаючи й захист прав дітей. Серед Конвенцій Ради Європи особливо можна виділити: Конвенція про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом; Конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми (ETS № 105); Конвенція про здійснення прав дітей; Конвенція про контакт з дітьми (ETS № 192), Конвенція про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення (ETS № 201). Крім обов'язкових для виконання конвенційних за своєю природою стандартів прав дитини, напрями удосконалення соціальної функції держави у сфері захисту прав дитини містяться також у рекомендаціях та резолюціях Парламентської Асамблеї Ради Європи та Комітету Міністрів Ради Європи, які відносяться до так званого «м'якого права»²⁰, що не володіє властивістю формальної визначеності конвенційного права, не створює чітких прав та обов'язків, але дає загальну установку, показує напрям подальшого розвитку діяльності держави у певній сфері: Рекомендація ПАРЕ 1460 (2000) щодо започаткування Європейського омбудсмана з прав дитини; Рекомендація ПАРЕ 1596 (2003) щодо ситуації з дітьми мігрантами, Рекомендація ПАРЕ 1778 (2007), присвячена дітям – жертвам насильства, експлуатації та недбалого ставлення; Рекомендації КМРС (2003) 20 та (2008) 11, присвячені проблематиці протидії правопорушень неповнолітніх та ювенальній юстиції та інші. Європейська Рада Європейського Союзу²¹ закликає держави-члени покращити захист дітей у надзвичайних ситуаціях в тому числі й ситуації воєнних дій, зокрема шляхом встановлення процедур прийому, які забезпечують житло для захисту, адаптоване до потреб дитини, гарантують їх фізичне та психічне здоров'я та забезпечують їм доступ до основних послуг; надання допомоги дітям без супроводу батьків, в тому числі шляхом швидкого призначення законного опікуна або відповідного представника; посилення політики боротьби з торгівлею дітьми,

¹⁹ Європейська конвенція про захист прав та основоположних свобод 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

²⁰ М.В. Грушко. Міжнародно-правовий захист прав дітей// Конгрес міжнародного та європейського права: мат-ли Міжнар. наук.-практ. конф.(м. Одеса, 19 квіт. 2019 р.). - с.83-84.

²¹ European Council of the European Union. Council adopts conclusions on the rights of the child. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/09/council-adopts-conclusions-rights-child/>

визначення стратегій виявлення жертв торгівлі та підвищення обізнаності дітей та їхніх сімей щодо ризику експлуатації; забезпечення того, щоб надзвичайні ситуації не були інструментами для опіки над дітьми, і, зокрема, щоб усиновлення не відбувалося під час збройних конфліктів.

2. Напрями державної політики щодо забезпечення захисту прав дитини під час воєнних дій

Ціннісні орієнтири міжнародного права щодо прав дитини під час воєнних дій ґрунтуються на принципах гуманізму та недоторканності життя і гідності, що закріплені в міжнародному гуманітарному праві та правах людини. Діти визнаються особливо вразливою групою, яка потребує посиленого захисту, діти не є комбатантами і мають бути захищені від будь-яких форм насильства, експлуатації та залучення до бойових дій.

Конвенція ООН про права дитини (п. 1 ст. 3)²² встановлює принцип забезпечення найкращих інтересів дитини, а саме всі рішення та дії, що стосуються дітей, повинні прийматися з урахуванням їхніх найкращих інтересів. Це принцип прав дитини вміщує право на життя, виживання і розвиток, а також право на освіту, охорону здоров'я та захист від травм.

Статтею 19 Конвенції про права дитини 1989 року²³ передбачається, що держави-учасниці вживають всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поводження та експлуатації, включаючи зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину. Стаття 38 Конвенції закріплює спеціальну норму, що держави «зобов'язані поважати норми міжнародного гуманітарного права, що застосовуються до них у випадку збройних конфліктів та стосуються дітей, а також забезпечувати їх дотримання», «вживати всіх можливих заходів з метою забезпечення захисту дітей, яких торкається збройний конфлікт, та догляду за ними», що певною мірою узгоджується з нормами міжнародного гуманітарного права, зокрема, з Женевськими конвенціями 1949 року та Додатковими протоколами до них 1977 року, в яких захисту дітей присвячені положення, що стосуються як цивільного населення загалом, так їх як окремої категорії.

Конвенція про права дитини кардинально змінила погляд на дітей, затвердивши, що дитина – це не власність батьків, а незалежна людська

²² Конвенція про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

²³ Конвенція про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

істота та самостійний суб'єкт права, що має повний набір законних прав. Цей документ став надзвичайно ефективним завдяки тому, що він встановив дієві механізми захисту, які є адаптивними і можуть застосовуватися з урахуванням національних, соціальних, культурних та економічних реалій різних країн. Ця гнучкість забезпечує виконання Конвенції без конфлікту з внутрішнім правом держав. На історичному рівні Конвенція має вирішальне значення, оскільки вона систематизувала багаторічний досвід у сфері дитячих прав, ставши фундаментальним і головним світовим стандартом їх захисту.

Під час війни кожна дитина зазнає порушень своїх прав, гарантованих законом. Навіть якщо дитина фізично не постраждала, не зазнала експлуатації, сексуального чи іншого насильства, її базові права все одно порушуються. Війни глибоко впливають на кожну дитину, незалежно від її місцезнаходження. Навіть якщо дитина перебуває в безпечному місці і не має фізичних ушкоджень, війна все одно порушує її основні права. Це включає право на мирне дитинство, освіту, здоров'я та емоційну стабільність.

Система принципів, яка охоплює забезпечення прав дитини ґрунтується на міжнародному праві, яке аналізувалося напочатку, щодо закріплення системи принципів прав дитини для України це Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року № 2402-III²⁴. Законом встановлюються принципи, що лягли в основу охорони дитинства, а саме «всі діти на території України, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я та народження дітей і їх батьків (чи осіб, які їх замінюють) або будь-яких інших обставин, мають рівні права і свободи, визначені цим Законом та іншими нормативно-правовими актами». Закон України «Про охорону дитинства» також визначив права та свободи дитини, назвавши, що такими правами є: право на життя та охорону здоров'я; право на ім'я та громадянство; право на достатній життєвий рівень; право дитини на вільне висловлення думки та отримання інформації; право на захист від усіх форм насильства.

Окремо варто зауважити, що законодавцем вироблено відповідну систему заходів²⁵ щодо охорони дитинства в Україні, яка включає: визначення основних правових, економічних, організаційних, культурних та соціальних засад щодо охорони дитинства,

²⁴ Про охорону дитинства. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

²⁵ Сірант М.М., Маркін С.І. Захист прав дитини в умовах воєнного стану // Юридичний науковий електронний журнал. № 2/2024. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-2/172>

удосконалення законодавства про правовий і соціальний захист дітей, приведення його у відповідність з міжнародними правовими нормами у цій сфері; забезпечення належних умов для гарантування безпеки, охорони здоров'я, навчання, виховання, фізичного, психічного, соціального, духовного та інтелектуального розвитку дітей, їх соціально-психологічної адаптації та активної життєдіяльності, зростання в сімейному оточенні в атмосфері миру, гідності, взаємоповаги, свободи та рівності; проведення державної політики, спрямованої на реалізацію цільових програм з охорони дитинства, підтримки виробництва дитячого харчування, у тому числі первинного виробництва, надання дітям пільг, переваг та соціальних гарантій у процесі виховання, навчання, підготовки до трудової діяльності, заохочення наукових досліджень з актуальних проблем дитинства; встановлення відповідальності юридичних і фізичних осіб (посадових осіб і громадян) за порушення прав і законних інтересів дитини, заподіяння їй шкоди; створення умов для забезпечення наявності на ринку в достатній кількості дитячого харчування, що відповідає вимогам законодавства про безпечність та окремі показники якості харчових продуктів, у тому числі шляхом запровадження пільгового кредитування та/або оподаткування операторів ринку харчових продуктів, митного та або тарифного регулювання.

На думку О. Дворецької²⁶, вплив на національну державну політику щодо поліпшення захисту прав дитини під час воєнних конфліктів повинно охоплювати такі напрями: міжнародне співробітництво та правові механізми (координуюча роль ООН), розробка планів евакуації та оцінка безпекової інфраструктури, підтримка сімей з дітьми та розвиток сімейних форм виховання, формула Миру та міжнародна коаліція. Проблемами, які потребують негайного вирішення є формування безпечного освітнього середовища удосконалення механізмів попередження та евакуації, реабілітаційна допомога дітям, включно із протезуванням.

На думку Л. Ярмол²⁷, держава зобов'язана створювати ефективні гарантії реалізації прав дітей в умовах воєнного стану, здійснювати соціальні функції, особливо в галузі охорони здоров'я, освіти, соціального забезпечення, має розробити ефективний механізм захисту прав дітей, що постраждали внаслідок війни.

²⁶ Експертний документ «Забезпечення безпеки дітей під час збройних конфліктів: досвід України». URL: <https://summitflg.org/ekspertnyj-dokument-zabezpechennya-bezpeky-ditej-pid-chas-zbrojnyh-konfliktiv-dosvid-ukrayiny/>

²⁷ Ярмол Л., Карпук А. Порушення прав дитини в умовах війни в Україні // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Серія: “Юридичні науки”. № 4 (36), 2022. – с. 101.

В Україні в 2022 році був створений Постановою Кабінету Міністрів України від 17 березня 2022 р. № 302²⁸ Координаційний штаб з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану, метою діяльності якого є сприяння координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану. Згідно постанови КМУ, основними завданнями Координаційний штаб з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану є: координація дій центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування щодо організації евакуації дітей, зокрема дітей з інвалідністю та дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, які не досягли 18-річного віку та проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, які влаштовані на виховання та спільне проживання до прийомної сім'ї, дитячого будинку сімейного типу, які перебувають під опікою, піклуванням, які влаштовані до сімей патронатних вихователів, з небезпечних територій, створення безпечних умов для їх перебування; координація дій центральних та місцевих органів виконавчої влади щодо розміщення та задоволення потреб дітей, евакуйованих у безпечні регіони України, та тих, які переміщені у держави тимчасового перебування; координація заходів щодо забезпечення розміщення та задоволення потреб дітей, евакуйованих у безпечні регіони України, та тих, які переміщені у держави транзитного перебування; здійснення контролю за постановкою на консульський облік дітей в державі їх тимчасового влаштування і визначення шляхів, механізмів та способів вирішення проблемних питань, що виникають під час постановки на консульський облік дітей, та забезпечення повернення дітей до України після припинення воєнних дій; визначення шляхів і способів вирішення проблемних питань щодо захисту прав дитини в умовах воєнного стану; прийняття оперативних рішень щодо захисту прав дітей; моніторинг дотримання соціальних стандартів та прав дітей в Україні у державах їх тимчасового перебування, які виїхали за межі України, а також організація їх повернення в Україну; інформування громадян України та міжнародної спільноти про становище та потреби в захисті дітей в умовах воєнного стану, тощо.

ВИСНОВКИ

Міжнародні стандарти захисту прав дітей у збройних конфліктах закріплені у міжнародному гуманітарному праві, яке обмежує методи ведення війни, та міжнародному праві прав людини, зокрема в Конвенції

²⁸ Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/302-2022-%D0%BF#n38>

ООН про права дитини. Ці норми надають дітям захист як цивільним особам, що не беруть участі у конфліктах, та забороняють їхню участь у бойових діях. Важливу роль у забезпеченні цього захисту відіграють Женевські конвенції та Додаткові протоколи, ЮНІСЕФ та національні закони, які враховують особливості захисту дітей у конфліктних ситуаціях.

Конвенція ООН про права дитини 1989 року являє собою фундаментальне доповнення до Декларації прав дитини. Вона не тільки надала конкретизації та юридичної сили принципам, що раніше мали виключно декларативний характер, але й здійснила систематизацію прав. Цей єдиний міжнародний документ акумулював положення, які до того були розсіяні у великій кількості галузевих та ситуативних нормативно-правових актів, забезпечивши всебічне правове регулювання життєдіяльності дитини.

Підсумовуючи, захист прав і свобод дітей в умовах воєнного стану вимагає згуртованих дій, реалізації принципу гуманізму, усвідомлення відповідальності перед нащадками та професіоналізму за сторони держав та міжнародних спільнот. Захист дітей під час війни – це не лише політико-правове чи економічно-організаційне питання, а комплексна системна проблема, яка потребує рішучих і скоординованих дій та вирішуватися спільними зусиллями.

Найскладнішою проблемою залишається захист прав та надання допомоги дітям на територіях, на яких ведуться воєнні дії. Через обмежений доступ органів публічної влади, виникає багато випадків порушення прав дитини в соціальній, культурній, освітній, побутових сферах, в окремих випадках діти залишаються покинуті та без належного піклування.

В умовах воєнного стану та бойових дій питання реального захисту прав дітей набуло нового, критичного масштабу. Війна призводить до тотального порушення всіх фундаментальних прав дитини: від права на життя, здоров'я та родину до права на освіту, розвиток, виховання, турботу та захист.

АНОТАЦІЯ

Міжнародний захист прав дітей під час збройних конфліктів є системою взаємоузгоджених дій держав, міжнародних міжурядових та неурядових організацій. Ці дії повинні бути спрямовані на розробку та забезпечення прав дитини з метою формування повноцінної та гармонійно розвиненої особистості, сприяння їх закріпленню в національному законодавстві та надання міжнародної допомоги дітям. Права дітей – це одна з найважливіших глобальних проблем, яка потребує спільних зусиль усього світу. Особливо актуальним є

міжнародний захист прав дитини під час збройних конфліктів. Міжнародне законодавство визнає дітей як особливо вразливу групу і гарантує їм особливий захист, оскільки вони не беруть участі у бойових діях. Мета цих заходів – забезпечити дітям можливість рости і розвиватися у безпеці, що є основою для формування здорової та повноцінної особистості. Найскладнішою проблемою залишається захист прав та надання допомоги дітям на територіях, на яких ведуться воєнні дії. Через обмежений доступ органів державної влади та органів місцевого самоврядування, виникає багато випадків порушення прав дитини в різних сферах. Міжнародні стандарти захисту прав дітей у збройних конфліктах закріплені у міжнародному гуманітарному праві, яке обмежує методи ведення війни, та міжнародному праві прав людини, зокрема в Конвенції ООН про права дитини. Конвенційні норми надають дітям захист як цивільним особам. Важливу роль у забезпеченні цього захисту відіграють Женевські конвенції та Додаткові протоколи, ЮНІСЕФ та національне законодавство.

Література

1. Декларація прав дитини, Прийнята резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text

2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 21 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 21 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text

4. Європейська конвенція про захист прав та основоположних свобод 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

5. Європейська конвенція про здійснення прав дітей. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135#Text

6. Європейська конвенція про усиновлення дітей. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a17#Text

7. Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_002#Text

8. Конвенція (IV) про захист цивільного населення під час війни 1949 р. URL: <https://www.icrc.org/ru/doc/resources/documents/misc/geneva-convention-4.htm>

9. Конвенція про опіку над неповнолітніми. URL: <https://www.hcch.net/fr/instruments/the-old-conventions/1902-guardianship-convention>

10. Конвенція про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

11. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text

12. Римський Статут Міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

13. Про охорону дитинства. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

14. Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/302-2022-%D0%BF#n38>

15. Рішення у справа «Мамчур проти України» (Заява № 10383/09). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a93#Text

16. European Council of the European Union. Council adopts conclusions on the rights of the child. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/09/council-adopts-conclusions-rights-child/>

17. Грушко М.В. Міжнародно-правовий захист прав дітей// Конгрес міжнародного та європейського права: мат-ли Міжнар. наук.-практ. конф.(м. Одеса, 19 квіт. 2019 р.). – с.83-84.

18. Експертний документ «Забезпечення безпеки дітей під час збройних конфліктів: досвід України». URL: <https://summitflg.org/ekspertnyj-dokument-zabezpechennya-bezpeky-ditej-pid-chas-zbrojnyh-konfliktiv-dosvid-ukrayiny/>

19. Зрозуміти Міжнародний кримінальний суд. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2023-06/UICC-UKR-rgb.pdf>

20. Мануїлова К. В. Міжнародні стандарти захисту прав та свобод Дітей під час збройних конфліктів як найбільш вразливої категорії осіб// Juvenile policy as a component of supporting Ukraine's national security and defense(dedicated to the 53rd anniversary of the UN General Assembly adoption of the Declaration of the Rights of the Child and the 56th anniversary of the establishment of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs): Scientific monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2023. 552 p. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-276-0-8>

21. Ситуаційний аналіз становища дітей в Україні 2024. URL: https://www.unicef.org/ukraine/en/media/49196/file/UNICEF_SitAn_2024_UKR.pdf.pdf

22. Сірант М.М., Маркін С.І. Захист прав дитини в умовах воєнного стану // Юридичний науковий електронний журнал. № 2/2024. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-2/172>

23. Стартує масштабне опитування про життя дітей і родин України// Після 12-річної перерви в Україні знову запускається Мульти індикаторне кластерне обстеження домогосподарств (МІКС) за підтримки ЮНІСЕФ. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/new-national-survey-launched-ukraine-assess-and-track-critical-indicators-children>

24. Турченко О.Г., та Пилипишина І.І., Забезпечення прав дітей в умовах збройного конфлікту в Україні. URL: DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.11>

25. Ярмол Л., Карпюк А. Порушення прав дитини в умовах війни в Україні // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Серія: “Юридичні науки”. № 4 (36), 2022. – с. 101.

Інформація про автора:

Ковбан Андрій Володимирович,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

Одеського державного університету внутрішніх справ,

вул. Успенська, 1, м. Одеса, 65000, Україна

The project was implemented with the support of

The Center for Ukrainian and European Scientific Cooperation is a non-governmental organization, which was established in 2010 with a view to ensuring the development of international science and education in Ukraine by organizing different scientific events for Ukrainian academic community.

The priority guidelines of the Centre for Ukrainian and European Scientific Cooperation

1. International scientific events in the EU

Assistance to Ukrainian scientists in participating in international scientific events that take place within the territory of the EU countries, in particular, participation in academic conferences and internships, elaboration of collective monographs.

2. Scientific analytical research

Implementation of scientific analytical research aimed at studying best practices of higher education establishments, research institutions, and subjects of public administration in the sphere of education and science of the EU countries towards the organization of educational process and scientific activities, as well as the state certification of academic staff.

3. International institutions study visits

The organisation of institutional visits for domestic students, postgraduates, young lecturers and scientists to international and European institutes, government authorities of the European Union countries.

4. International scientific events in Ukraine with the involvement of EU speakers

The organisation of academic conferences, trainings, workshops, and round tables in picturesque Ukrainian cities for domestic scholars with the involvement of leading scholars, coaches, government leaders of domestic and neighbouring EU countries as main speakers.

Contacts:

Head Office of the Center for Ukrainian and European Scientific Cooperation:
88000, Uzhhorod, 25, Mytraka str.
+38 (099) 733 42 54
info@cuesc.org.ua

www.cuesc.org.ua

**ЗАХИСТ ПРАВ ДИТИНИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Колективна монографія

Підписано до друку 30.12.2025. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 71,61. Тираж 100. Замовлення № 1225-110.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Українсько-польське наукове видавництво «Liha-Pres»
79000, м. Львів, вул. Технічна, 1
87-100, м. Торунь, вул. Лубіцка, 44
Телефон: +38 (050) 658 08 23
E-mail: editor@liha-pres.eu
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6423 від 04.10.2018 р.